

Stärkt innovationskraft i mångbruksföretag – Vad krävs av främjandesystemet?

Sara Johansson och Lina Bjerke September 2022

Innehållsförteckning

Sammanfattning.....	3
Introduktion.....	5
Metod för uppdragets genomförande.....	6
Mångbruksföretag med skogen som bas.....	9
Innovation i småföretag på landsbygden - en kunskapsöversikt.....	14
Ett funktionellt innovationssystem.....	17
Inledande workshop.....	22
Dialogmöten.....	23
Sammanfattande slutsatser.....	25
Handlingsplan.....	26
Referenser.....	29
Bilaga A.....	31

Sammanfattning

Mångbruksföretag med skogen som bas är en relativt osynlig grupp av företag eftersom de håller på med flera olika verksamheter och därmed inte kan sorteras in i någon gemensam bransch. Detta gör dem svåra att identifiera och kartlägga utifrån officiell statistik. Mångbruksföretagens villkor och förutsättningar är därför tämligen okända och det finns därmed skäl att tro att dessa företag saknar stöd och strukturer för långsiktig utveckling och innovation.

Mot denna bakgrund har en kartläggning och analys av främjandesystemets trösklar och luckor utifrån mångbruksföretagens perspektiv gjorts i syfte att mejsla ut en handlingsplan för att stärka innovationskraften i småföretag med skogen som bas. Målsättningen är att stärka innovationskraften i denna grupp av företag och att detta i sin tur leder till ökad tillväxt i mångbruksföretagen, ett ökat antal småföretag med skogen som bas, och till ett ökat mångbrukandet av skogens resurser.

Denna rapport sammanfattar de kartläggningar och analyser som gjorts och ger därtill en metod- och processbeskrivning som möjliggör att motsvarande kartläggning och analys kan göras i andra regioner. Arbetet har genomförts i tre steg där det första handlar om att beskriva mångbruksföretagen som grupp och identifiera de värdekedjor som dessa företag ingår i. Nästa steg fokuserar på främjandesystemets brister och förtjänster i syfte att identifiera trösklar och luckor som kan vara orsak till att mångbruksföretagen inte nås av de innovationsstödande insatser som genomförs och finansieras utifrån offentliga medel. Uppdraget knyts avslutningsvis ihop i en handlingsplan för fortsatt arbete med att stärka innovationskraften i mångbruksföretagen.

De kartläggningar och analyser som gjorts visar att mångbruksföretag med skogen som bas är en heterogen grupp av företag som håller på med många olika typer av verksamheter. Dessa företag kan ha en nyckelroll i omställningen till ett hållbart samhälle eftersom de använder skogens resurser på många olika sätt. Trots att företagen ofta är mycket små visar de på att det finns en stor potential att exploatera skogens resurser för andra affärsverksamheter än traditionellt skogsbruk, och många sådana verksamheter bygger på att skogen står kvar snarare än att den huggs ner.

Ett ytterligare perspektiv på mångbruksföretagens betydelse för en hållbar samhällsutveckling är att dessa företag i stor utsträckning finns på landsbygden. Dessa företag skapar sysselsättning, både inom sina egna företag och genom att efterfråga varor och tjänster från andra lokala företag. Tillsammans skapar de små företagen ett lokalt utbud av varor och tjänster som bidrar till att skapa attraktiva platser för boende och besökare. Och där mångbruksföretagen tillsammans skapar ett lokalt utbud som attraherar besökare växer det fram en lokal marknad tack vare att besökare bidrar med köpkraft. Detta lokala utbud uppskattas även av den lokala befolkningen och skapar förutsättningar för nyetablering av andra företag. Över tid kan mångbruksföretagen på så vis bidra till att skapa tillväxt i sysselsättning och till att skapa attraktiva platser för såväl boende som för besökare.

Det finns dock ett antal utmaningar kopplat till främjande av innovation, utveckling och tillväxt i mångbruksföretagen som kan sammanfattas i följande punkter:

- ▶ Mångbrukarna är en heterogen grupp av små företag som sällan uppfyller de krav på tillväxtpotential och skalbarhet som krävs för att få stöd från det offentliga främjandesystemet.
- ▶ I den mån mångbruksföretagen nås av främjandesystemet är det huvudsakligen som målgrupp för främjandeinsatser som riktas mot jord- och skogsbruk. De verksamheter som mångbruksföretagen försöker utveckla finns dock inom helt andra branscher, såsom livsmedelsförädling, besöksnäring och tillverkning.

- ▶ Inom främjandesystemet saknas ibland relevant kompetens kring mångföretagens förutsättningar och om dess potentiella bidrag till tillväxt och omvandling.
- ▶ Den utbredda projektorganisation som präglar främjande-systemets arbetssätt försvårar långsiktigt arbete, nätverk och kompetensuppbyggnad inom systemet över tid.

Rapporten avslutas med en handlingsplan för fortsatt arbete. Denna handlingsplan pekar ut ett antal områden som främjandesystemet behöver arbeta med för att stötta innovationsprocesser och tillväxt i småföretag med skogen som bas. Dessa områden handlar huvudsakligen om kompetensstöd kring marknadsanalys, affärsutveckling och ekonomi, vilket stöttar företagen i att våga ta steget att omsätta idé till handling. Det finns också ett stort behov av nätverk som gör att företag hittar samverkanspartners som kan bidra med kompletterande utbud, distributionskanaler, spetskompetens etc. Det behövs också insatser för att underlätta för mångbruksföretagen att hitta till och hitta rätt i främjandesystemet.

Utifrån främjandesystemets perspektiv finns det behov av att öka kunskap och kommunikation kring mångbrukarnas existens och potential och därmed synliggöra mångbrukarna som målgrupp för olika former av främjandeinsatser. De behöver synliggöras för att på ett mer naturligt sätt kunna integreras i befintliga strukturer. Främjandesystemet behöver också identifiera ett bredare spektrum av indikatorer för uppföljning och utvärdering. Idag sätts stort fokus på sysselsättningstillväxt och monetära resultat. När enbart denna typ av indikatorer beaktas exkluderas andra värden som tydligt kopplar till hållbar samhällsutveckling och utvecklingsstrategi Agenda 2030. För att stärka främjandesystemets kunskap om mångbruksföretagens möjligheter och utmaningar behöver kunskap och erfarenheter från projektet som Skogens Kraft spridas i främjandesystemet, både regionalt och nationellt. Detta handlar också om att lyfta fram goda exempel med företag som har vågat att utveckla sig i nya riktningar och därmed brutit traditionsbundna föreställningar om vad skogsföretag kan och bör ägna sig åt.

Introduktion

Mångbruksföretag med skogen som bas är en relativt osynlig grupp av företag eftersom de inte kan sorteras in i någon gemensam bransch. Detta gör att denna grupp av företag är svåra att identifiera och kartlägga utifrån officiell statistik. Mångbruksföretagens villkor och förutsättningar är därför tämligen okända och det finns därmed skäl att tro att dessa företag i stor utsträckning saknar stöd och strukturer för långsiktig utveckling och innovation.

För att mångbruksföretagen ska stärkas långsiktigt behöver de bli en mer självklar målgrupp för innovations- och företagsfrämjande åtgärder som finansieras och genomförs med offentliga medel. Innovations- och företagsfrämjande åtgärder riktas i växande grad mot insatser som bidrar till omställningen mot ett mer hållbart samhälle. Småföretag med skogen som bas har en viktig roll i detta sammanhang. Skogen levererar inte bara bioråvara som minskar beroendet av fossila bränslen utan har också en central funktion som kolsänka. Dessutom finns andra resurser i skogen som kan användas för att producera hållbara och hälsosamma livsmedel, naturnära upplevelser, och tjänster kopplat till rekreation och rehabilitering som främjar såväl folkhälsa som människors medvetenhet och förståelse för ekosystemens värden och sårbarhet. Ur ett hållbarhetsperspektiv är det således angeläget att få en bättre integration av mångbruksföretag in i befintliga företagsfrämjande system.

Att stötta mångbruksföretag är också viktigt ur ett regionalt tillväxtperspektiv. Det finns en stor potential att exploatera skogens resurser för andra affärsverksamheter än traditionellt skogsbruk, och det faktum att merparten av mångbruksföretagen finns på landsbygden gör att de är en viktig målgrupp för företagsfrämjande åtgärder inte bara ur perspektivet miljömässig hållbarhet utan också ur perspektiven social och ekonomisk hållbarhet. Många av dessa företag är dock små enmansbolag som saknar tid och resurser för att ta nästa steg i utveckling. Dessa företag behöver stöttning för att kunna utveckla nya verksamheter och för att kunna skala upp. Detta ger ofta viktiga bidrag till platsens utveckling men också till utveckling inom näringen. Mångbrukets affärsidéer är ofta relativt enkla att kopiera av andra företag som kan utveckla liknande verksamheter. Med relevant stöttning finns således stor potential för tillväxt, både i enskilda mångbruksföretag och i antalet småföretag med skogen som bas.

Uppdragets syfte och genomförande

Syftet med detta uppdrag är att identifiera trösklar och luckor i det innovations- och företagsfrämjande systemet. Utifrån denna kunskap utarbetas förslag på åtgärder som kan bygga bron mellan mångbrukarna och främjandesystemet på ett sådant sätt att fler mångbrukare får stöttning i att utveckla verksamheter med skogen som bas. Målsättningen är att stärka innovationskraften i företag som har skogen som bas och att detta i sin tur leder till ökad tillväxt i mångbruksföretagen, ett ökat antal småföretag med skogen som bas, och till ett ökat mångbrukandet av skogens resurser.

Uppdraget genomförs i tre steg där det första handlar om att beskriva mångbruksföretagen som grupp och identifiera de värdekedjor som dessa företag ingår i. På så vis får vi en bättre förståelse för mångbruksföretagen som målgrupp för olika former av främjandeinsatser. Nästa steg fokuserar på främjandesystemet och dess brister och förtjänster i syfte att identifiera trösklar och luckor som kan vara orsak till att mångbruksföretagen inte nås av de innovationsstödande insatser som genomförs genom såväl regional som nationell tillväxt- och innovationspolitik. Uppdraget knyts avslutningsvis ihop i en handlingsplan för fortsatt arbete med att stärka innovationskraften i mångbruksföretagen. Denna

handlingsplan pekar på vad som behöver göras och ger konkreta förslag på hur åtgärder och verktyg kan utformas för att stötta mångbrukarna i innovations- och utvecklingsprocesser.

Denna rapport är en redogörelse av uppdragets samtliga delar och inleds med en metod- och processbeskrivning som möjliggör att motsvarande arbete kan genomföras i andra regioner där det finns ambition att stärka skogens mångbrukande. Därefter följer en kunskapsöversikt som övergripande redogör för det aktuella kunskapsläget kring innovation i småföretag och förtjänster och brister i det svenska innovationssystemet. I nästkommande avsnitt beskrivs mångbruksföretagen som grupp och de värdekedjor som dessa företag är kopplade till. Nästa avsnitt ger en översikt av det innovations- och företagsfrämjande systemet och dess förtjänster och brister utifrån mångbruksföretagens perspektiv. Rapporten avslutas med en diskussion kring luckor och trösklar i främjandesystemet som utmynnar i en handlingsplan för fortsatt arbete.

Metod för uppdragets genomförande

Arbetsprocess

Uppdragets målsättning är att ta fram en handlingsplan för fortsatt arbete med att sträka innovationskraften i mångbruksföretagen. Den arbetsprocess som mynnar ut i denna handlingsplan är en stegvis process som beskrivs av följande modell:

Metoder

Kartläggning

En viktig utgångspunkt för fortsatt arbete är att etablera en definition av vad som avses med ett mångbruksföretag och förstå vad som kännetecknar dessa företag som grupp. Därför inleds arbetet med en kartläggning av mångbruksföretagen som syftar till att ge information om vilka typer av branscher mångbruksföretagen återfinns inom, vilka värdekedjor de integreras i och vilka strukturer och nätverk dessa företag kan nå genom.

Uppdraget utgår från de definitioner och den företagsbas som redan arbetats upp genom de aktiviteter som projektet genomfört. I registerbaserad statistik kan man inte särskilja mångbrukarna från andra företag eftersom de inte sorteras in under någon gemensam branschkod. Detta innebär en stor begränsning när det kommer till att kartlägga och beskriva denna typ av företagande och identifiera den som målgrupp för olika typer av främjandeinsatser. För att genomföra detta uppdrag kan vi dock göra en kartläggning av de företag som på något vis varit involverade i de aktiviteter som arrangerats inom ramen för *Skogens Kraft*. Projektet har genom sina olika aktiviteter varit i kontakt med närmare 100 företag som på olika sätt driver verksamheter med skogen som bas. Dessa företag kan användas som ett stickprov för att göra en beskrivning av mångbruksföretagen som grupp. Från officiella statistikkällor kan vi hitta viss information om ett drygt 80-tal av dessa företag. Denna information har kompletterats med information om skogsföretag och om småföretag som hämtas från registerbaserad statistik från SCB. Vi kan därmed ge en översiktlig beskrivning av mångbruksföretagen som grupp och jämföra dessa med andra företagsgrupper.

Utifrån den initiala kartläggningen av mångbruksföretagen görs en beskrivning av de värdekedjor som dessa företag integreras i. Syftet är att identifiera var i förädlingsledet mångbrukarna befinner sig och hur de kan ta en större del i värdeskapande och kommersialisering av produkter och tjänster som produceras med skogen som bas. En förståelse för hur värdekedjorna ser ut är en viktig del i att identifiera utvecklingsmöjligheter för mångbrukarna och även för att förstå vilka aktörer som dessa företag interagerar med.

Översikt av främjandesystemet

Arbetet startar med en behovsanalys som utgår från befintlig forskning kring innovation i småföretag och i företag på landsbygden. Befintlig kunskap kompletteras med information som inhämtas genom dialog med mångbruksföretag och med aktörer i främjandesystemet. För detta krävs en genomlysning av främjandesystemet för att identifiera relevanta aktörer att involvera i dialogen.

I en inledande workshop samlas sedan tre viktiga fokusgrupper för uppdragets genomförande: a) mångbruksföretag, b) främjandessystem och c) regional förvaltning. Här förs en diskussion kring behov, trösklar och luckor som i praktiken innebär att mångbrukarna inte nås av det befintliga främjandesystemet. En viktig del är också att peka på befintliga insatser och verksamheter som har potential att utvecklas för att i större utsträckning kunna stötta skogens mångbrukare.

Den inledande workshopen följs upp med separata dialogmöten med var och en av fokusgrupperna. Mångbruksföretagen har representerats av en grupp företag som också är s.k. demogårdar i projektet *Skogens Kraft*. Främjandesystemet har representerats av ett antal affärsutvecklare som arbetar i olika

organisationer inom främjandesystemet (se bilaga A för en förteckning av deltagande organisationer). Detta är personer som arbetar med rådgivning riktad mot relevanta näringar. Den regionala förvaltningen har representerats av tjänstemän inom den regionala förvaltningen i de regioner som ingår i projektet; Jönköping, Kronoberg, Kalmar samt Gotland. Tjänstemän på länsstyrelser i de län som ingår i projektet har också bjudits in till dialogmöten men ingen av Länsstyrelserna har medverkat. Dialogmötena har genomförts som semistrukturerade intervjuer.

Uppdraget vävs samman genom att information från den inledande kartläggningen, workshops och dialogmöten sammanställs på ett sådant sätt att vi kan

- a) identifiera åtgärder som krävs för att främjandesystemet ska nå ut till mångbrukarna
- b) utforma verktyg som krävs för att stötta mångbrukarna i innovations-och utvecklingsprocesser
- c) identifiera relevanta aktörer för genomförandet av dessa åtgärder

Förankring

I denna del av kompletteras och förankras den information som samlats in med företrädare för främjandesystem, regional förvaltning och mångbruksföretagen i en avslutande workshops. Efter separata dialogmöten med var och en av de tre fokusgrupperna (mångbruksföretagen, främjandesystemet, regional förvaltning) utarbetas ett utkast till handlingsplan som beskriver vad som bör göras, hur man kan gå till väga, samt vem som bör ta ledning i genomförandet. Denna handlingsplan skickas sedan till deltagarna i dialogmöten och synpunkter och tillägg till detta material samlas in och diskuteras i en avslutande workshop som samlar alla tre fokusgrupper i en gemensam diskussion.

Den slutliga handlingsplanen presenteras vid projektets slutkonferens, den 24 oktober 2022.

Avgränsningar

Uppdraget har ett antal avgränsningar som är viktiga att nämna. Utifrån uppdragets specificering finns ett tydligt syfte att studera mångbruken i förhållande till det allmänna innovations- och företagsfrämjande systemet. Fokus genom hela uppdraget har varit på företagens förnyelse och innovation. Detta innebär att annan typ av företagsutveckling inte har varit det primära syftet, även om det i workshops och dialogmöten också har kommit på tal. Det finns alltså många faktorer som leder till företagens utveckling som uppdraget inte har studerat djupare, såsom exempelvis mer grundläggande kompetensförsörjning och kapitaltillgång, platsens attraktivitet, etc.

Ytterligare en avgränsning finns relaterar till metod för workshops och dialogmöten. För dessa sammankomster har främst det utarbetade nätverket inom projektet används. Detta har resulterat i en grupp av deltagare med god insikt i projektet samt de frågor som berörs, men innebär också en risk att de synpunkter och insikter som förts fram kan vara färgade av de ansatser och diskussioner som projektet centrerats kring. Det finns en stor mängd företag som kan kategoriseras som mångbrukare, men som inte fångats upp i projektets nätverk och därmed inte varit tillgängliga i detta uppdrag. Detsamma gäller i viss mån för de personer som arbetar i främjandesystemet och även för tjänstepersoner inom regionala förvaltningar, där flera av de som deltagit vid workshops och dialogmöten är personer som har god kännedom om projektet. Därför finns det en risk att vi har haft ett skevt urval av företrädare för de fokusgrupper som samlats i dialogmöten. Detta kan innebära att vi i projektets slutsatser och resultat överskattar den kunskap och förståelse för mångbruksföretagande med skogen som bas som finns inom

såväl näringsliv, främjandesystem och förvaltning. Det finns därmed en risk att mottagarkapacitet för att de resultat och förslag som uppdraget landar i är otillräcklig för att nå konkreta resultat.

Den geografiska begränsningen är också viktig att nämna då det gäller slutsatsernas generaliserbarhet. Deltagandet har medvetet begränsats till de regioner där projektet har sin hemvist vilket betyder att andra platser inte är med i uppdraget. Det betyder att vi inte med säkerhet kan säga att den handlingsplan som utarbetas är direkt överförbar till andra regioner. Däremot är en del av uppdragets syfte och målsättning att utveckla en metod och arbetsprocess som kan användas för att göra motsvarande arbete på i andra regioner.

Mångbruksföretag med skogen som bas

En viktig grund för att förstå förutsättningar för innovation i mångbruksföretag är att definiera vad som är ett mångbruksföretag och att hitta gemensamma nämnare som på något sätt beskriver mångbruksföretagen som grupp. På så vis kan vi bättre förstå dessa företag som målgrupp för främjandeinsatser.

Vad är ett mångbruksföretag?

Ett viktig utgångspunkt för projektet Skogens Kraft är att hitta en definition av begreppet mångbruksföretag. Eftersom projektet syftar till att lyfta mångbrukande av skogen som resurs för företagande inom många olika områden är utgångspunkten att vi åsyftar företagande som utgår från skogens resurser. Sådant företagande måste dock inte innebära att man nyttjar skogen på ett sådant sätt att det förutsätter ett ägande eller ett arrende av skogsmark. Många affärsmässiga verksamheter kan nyttja skogen som miljö för rekreation och upplevelser som kan genomföras inom ramen för allemansrätten. Detta gäller också för verksamheter som bygger på användning av råvaror från skogen, såsom bär, svamp och andra växter, vars utvinning inte kräver ägande av skogsmark utan där allemansrätten tillåter småskalig utvinning.

Utifrån detta perspektiv kan man definiera ett mångbruksföretag som ett företag vars verksamhet bygger på nyttjande av skogens resurser, oavsett om de omgärdas av privat äganderätt eller är allmänt tillgängliga. Samtidigt bör man ha i åtanke att all användning av skog och mark som medför någon form av belastning på naturen eller påverkan på annan markanvändning inte värnas av allemansrätten utan förutsätter markägarens medgivande. Detta innebär att affärsverksamhet med skogen som bas i praktiken ofta förutsätter ett ägande eller arrende av skogsmark, alternativt att det finns nyttjanderättsavtal med berörda markägare. I annat fall kan det vara svårt att skala upp sin verksamhet. Således är många mångbruksföretagare skogsägare med ett mer eller mindre omfattande skogsbruk.

Vidare kan man förmoda att en av drivkrafterna till mångbrukande av skogens resurser är att hitta alternativa inkomster från skogen, vid sidan av traditionellt skogsbruk och därtill kopplade verksamheter. Det kan handla om att vidareförädla träråvara, att utvinna och förädla helt andra råvaror från skogen, eller att använda skogens miljö som resurs för rekreation och upplevelser. På så vis kan man hitta tillväxtpotentialer i sitt företag som inte bygger på ökning av markareal eller tillväxt i skogsbestånden. Istället är det helt andra värden som tillvaratas och utvecklas för att bli kommersialiserbara på en marknad. Man kan förmoda att drivkraften till att utveckla sådana affärsverksamheter är större i de mindre företagen där omfattningen av det traditionella skogsbruket inte räcker för heltidssysselsättning.

Det finns också mångbruksföretag som inte äger skog eller har verksamheter som kan klassificeras som traditionellt skogsbruk, utan som bygger sin verksamhet utifrån affärsidéer som handlar om att kommersialisera skogens resurser på andra sätt. Sådant företagande startar ofta småskaligt och måste inte nödvändigtvis innebära att man kombinerar olika typer av verksamheter utan i dessa småföretag finns endast ett ben.

Mångbruksföretagande är ett småskaligt företagande med skogen som bas, vars verksamhet bidrar till ett mångbrukande av skogens resurser.

Vad kännetecknar mångbruksföretagen som grupp?

En svårigheten med att kartlägga mångbruksföretag är att de inte kan sorteras in i en gemensam bransch utan har verksamheter som gör att de tillhör många olika branscher. Genom officiellt tillgängliga källor kan man dock finna viss information om drygt 80 av de företag som deltagit i någon av Skogens Krafts aktiviteter. Gemensamt för dessa företag är att de på något vis använder skogens resurser för affärsmässig verksamhet. Därför kan det vara intressant att inledningsvis ge en översiktlig beskrivning av de företag som brukar skogen genom konventionellt skogsbruk.

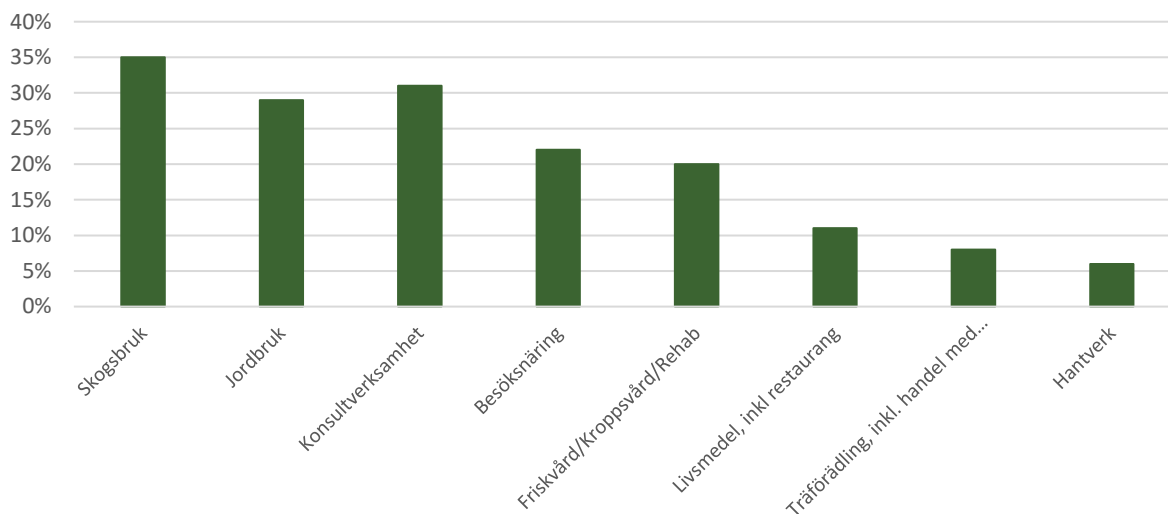
Det finns närmare 27 000 företag i Sverige som har angett skogsbruk som sin huvudsakliga verksamhet. Dessa företag utgör drygt 5 % av det totala antalet företag i Sverige men står för en betydligt mindre andel av Sveriges alla sysselsatta. I en jämförelse mellan skogsbruksföretag och andra företag i privat sektor (nedre delen av tabell 1) finner vi att skogsbruksföretagen generellt sett är mindre, både i termer av genomsnittlig omsättning och i termer av genomsnittligt antal sysselsatta, och har en lägre andel sysselsatta med eftergymnasial utbildning. Vi kan också konstatera att det är en relativt sett mansdominerad bransch med en tämligen ålderstigen arbetskraft och där det finns jämförelsevis få individer med utländsk bakgrund.

Tabell 1 Skogsbruksföretag i jämförelse med andra företag i privat sektor (2020)

Variabel	Skogsbruksföretag	Företag i andra sektorer
Antal företag (% av alla företag)	5,0	
Omsättning (% av alla företag)	0,67	
Förädlingsvärde (% av alla företag)	0,64	
Sysselsatta (% av alla företag)	1,22	
Variabel	Skog	Andra
Förädlingsvärde per anställd (tkr)	454	871
Genomsnittligt antal sysselsatta	1,53	8,22
Andel sysselsatta med högre utbildning (%)	12	20
Andel män (%)	76	67
Andel utrikes bakgrund (%)	4	23
Genomsnittlig ålder sysselsatta	62,8	48,6

Utifrån definitionen att ett mångbruksföretag är ett företag som bedriver verksamhet med skogen som bas är det emellertid så att det också finns mångbrukare som inte ägnar sig åt traditionellt skogsbruk, eller kanske inte alls äger någon skogsmark. Figur 1 klagör detta genom att visa vilka typer av verksamheter

som utförs i de företag som på något vis varit involverade i de aktiviteter som arrangerats inom ramen för *Skogens Kraft*. Figur 1 är en sammanställning baserad på de SNI-koder som företagen själva angett till Skatteverket och visar att det bara är en dryg tredjedel av företagen i stickprovet som bedriver någon form av konventionellt skogsbruk. Det är nästan en lika stor andel av företagen som bedriver jordbruk eller som har någon form av konsultverksamhet. Övriga verksamheter i dessa företag kan i huvudsak sorteras in under tre områden: Besöksnäring, livsmedelsproduktion och tillverkning.

Figur 1 Verksamheter i mångbruksföretag

Utifrån figur 1 kan man se att mångbruksföretagen finns på olika typer av marknader och ingår i olika typer av värdekedjor. Jordbruk och skogsbruk är båda näringar i den primärproducerande sektorn och kännetecknas av att det finns många små företag i det första steget i värdekedjan medan marknadsandelarna är betydligt mer koncentrerade när man kommer till förädlingsindustrin. I detta steg domineras den inhemska marknaden av ett fåtal storbolag, som i sin tur konkurrerar med utländska företag på en världsmarknad.

Förädlingskedjans dynamik

Om vi stannar upp en stund vid skogsindustrin och livsmedelsproduktionen så vet vi att den internationella handeln med livsmedel och jordbruksråvaror är liten om man jämför med annan varuhandel. Det mesta av jordbrukets produktion stannar på den inhemska marknaden, vilket innebär att företagen i förädlingsledet i huvudsak konkurrerar om de inhemska marknadsandelarna. I skogsindustrin säljs istället merparten av produktionen på export. Detta gör att det finns bättre förutsättningar för samverkan inom förädlingskedjan eftersom företagen inte konkurrerar med varandra om den inhemska marknaden. Istället finns potentiellt fördelar med att samverka för att uppnå en stark position på världsmarknaden.

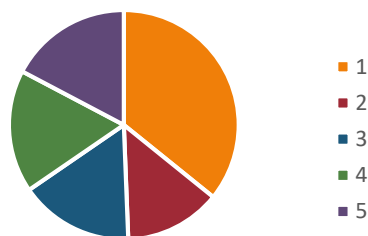
I den del av förädlingskedjan där handel ingår finns relativt många aktörer inom trävaruhandeln medan livsmedelshandeln är starkt koncentrerad till ett fåtal kedjor inom dagligvaruhandeln. Detta har resulterat i en mycket ojämn balans mellan de olika leden i livsmedelskedjan och därför också en ojämn fördelning av vinster (Jordbruksverket, 2021). Handeln är liksom restauranger och andra verksamheter inom besöksnäringen, branscher som till stor del är verksamma på lokala marknader. På den lokala marknaden

råder stark konkurrens mellan aktörer i samma led i förädlingskedjan vilka bjuder ut snarlika produkter till en begränsad köpkraft på den lokala marknaden.

När det kommer till butiker, rekreation, restauranger, hotell, sevärdheter och andra upplevelser och aktiviteter är företagen emellertid inte bara konkurrenter utan också komplement till varandra i den mening att de tillsammans erbjuder ett utbud som gör en plats intressant att besöka. Detta förklarar varför handeln tenderar att koncentreras till köpcenter, att många restauranger finns på vissa gator eller torg och varför det krävs en viss volym av turistföretag för att en plats ska utvecklas till en besöksdestination. Det är förekomsten av många mindre aktörer som är det attraktiva och är det som skapar förutsättning för platsutveckling och tillväxt, även om tillväxten inte alltid sker inom dessa småföretag, utan genom att antalet småföretag växer över tid.

Mångbrukens plats i förädlingskedjan

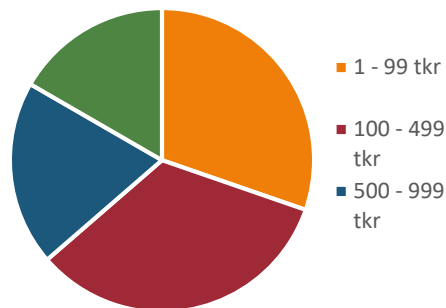
Om vi återgår till stickprovet av mångbruksföretag ser vi att många av dessa företag ägnar sig åt flera av ovanstående verksamheter, samtidigt som det finns företag som inte alls är diversifierade. Figur 2 visar att närmare hälften av företagen i stickprovet har angett enbart en verksamhet till Skatteverket, medan var tredje företag har angett mer än två verksamheter.

Figur 2 Antal verksamheter i mångbruksföretagen

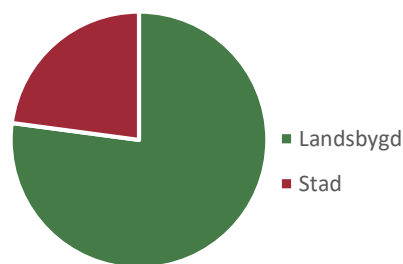
En annan aspekt av mångbruksföretag är verksamhetens storlek. Vi vet från forskning att förutsättningar för innovation och tillväxt skiljer sig mellan företag i olika storleksklasser, dels för att man har olika interna resurser men också för att man har helt olika position på marknaden beroende på om man är ett stort företag på en nationell eller internationell marknad, eller om man är ett litet företag som främst vänder sig till en lokal marknad.

Figur 3 visar hur de företag som deltagit i Skogens Kraft fördelar sig mellan olika intervaller av omsättning. Ungefär en tredjedel av företagen hade det senaste bokföringsåret en omsättning på mindre än 100 000 kr, vilket innebär att de bör betraktas som sidoverksamheter som endast marginellt bidrar till ägarens försörjning. Ytterligare en tredjedel av företagen ligger inom omsättningsintervallet mellan 100 000 och 500 000 kr. Dessa företag kan förmodas utgöra en deltidssysselsättning. Det är först när den årliga omsättning överstiger en halv miljon som man kan förmoda att företaget är en heltidssyssla. Av det dryga 80-talet mångbruksföretag som ingår i stickprovet är det bara en handfull som har en årlig omsättning som överstiger 5 miljoner kronor.

Figur 3 Mångbruksföretagens fördelade mellan olika omsättningsklasser

Utifrån definitionen att ett mångbruksföretag är ett företag som bedriver verksamhet med skogen som bas kan man misstänka att dessa företag finns utspridda över hela landet och till stor del består av företag som finns på landsbygden, eller åtminstone i landsbygdsdominerade kommuner. Figur 4 visar fördelningen av stickprovet mellan stadsdominerade och landsbygdsdominerade kommuner.¹ Här ser vi att landsbygdsföretagen har en mycket stor i stickprovet.

Figur 4 Mångbruksföretagens fördelning mellan stad och landsbygd

Figur 3 avslöjar att de flesta mångbruksföretag är små företag som troligtvis bedrivs som en deltidssyssla. Det kan därför vara intressant att jämföra dessa företag med andra små företag som ligger på landsbygden. Tabell 3 visar ett antal karaktärsdrag för företag som har mindre än 5 miljoner kronor i årlig omsättning. Denna företagsgrupp består av drygt 370 000 företag, och av dessa ligger nästa vart tredje företag i en landsbygdskommun. I genomsnitt sysselsätter dessa företag 1,5 personer men man bör ha i åtanke att detta är en genomsnittlig siffra. De allra flesta företag i denna storleksklass är enmansbolag som saknar anställd personal. Vad gäller egenskaper hos individerna i dessa företag avslöjar siffrorna i tabell 3 att landsbygdsföretagen har en väsentligt lägre andel sysselsatta med eftergymnasial utbildning och också en lägre andel sysselsatta med utländsk bakgrund. Vad gäller genomsnittlig ålder och fördelning mellan kvinnor och män finns inga statistiskt säkerställda skillnader mellan småföretag i städer och småföretag i landsbygder.

Tabell 3 Karaktärsdrag hos småföretag på landsbygden

	Små företag <5 000 000	Små företag på landsbygden
Antal företag	370 687	103 417
Förädlingsvärde per sysselsatt	345,9	317,2
Genomsnitt antal sysselsatta	1,7	1,5
Andel sysselsatta med eftergymnasial utbildning	19,4	11,1
Andel sysselsatta män	62,6	66,4
Andel sysselsatta med utrikes bakgrund	27,5	16,6
Genomsnittlig ålder hos företagets personal	46,6	49,4

Utifrån den deskriptiva statistik som presenterats i detta avsnitt kan vi sammanfatta mångbruksföretagen som en grupp av företag som är små och huvudsakligen bedrivs som deltidssyssla. De är också i stor utsträckning landsbygdsföretag som ofta har sin bas i relativt sett mansdominerade näringar såsom skogsbruk och/eller jordbruk där genomsnittsåldern bland företagarna är jämförelsevis hög. Vidare tycks det vara så att flertalet av de studerade mångbruksföretagen har sin ekonomiska grund i skogsbruk, jordbruk eller någon form av konsultverksamhet. Mångbruksföretagen har en jämförelse liten andel personal med eftergymnasial utbildning, vilket delvis kan bero på att genomsnittsåldern i företagen är relativt hög.

¹ Denna klassificering av kommuner bygger på den indelning som arbetats fram av Tillväxtanalys. I bilaga B visas var dessa företag finns i Sverige.

Innovation i småföretag på landsbygden - en kunskapsöversikt

Utifrån den statistik vi visat tidigare finns det anledning att ta avstamp i småföretagen på landsbygden för att beskriva hur vi kan se på mångbrukens plats i det generella innovationssystemet. Om vi börjar med Sveriges näringsliv som helhet så består det till mer än 95 procent av företag med färre än 10 anställda. Dessa kallas för mikroföretag och står för drygt 20 procent av alla anställningar i privat sektor och har en väsentlig betydelse för den dynamik och omvandling som hela tiden sker i ekonomin. Kunskapen kring innovation och innovationsaktiviteter i dessa mikroföretag är emellertid mycket begränsad. Detta beror delvis på att företag med färre än 10 anställda inte omfattas av den officiella innovationsstatistiken som samlas in av Statistiska Centralbyrån (SCB). Denna statistik omfattar heller inte primärproduktionen och har mycket begränsad täckning av stora delar av Sveriges landsbygdsområden. Sammantaget innebär detta att den officiella innovationsstatistiken ger en mycket begränsad bild av innovation och förnyelse i småföretag och i synnerhet i småföretag som finns på landsbygden.

Bristen på officiell statistik har också inneburit att kartläggningar och forskning om innovation har kommit att fokusera på större företag och företrädesvis företag som finns i städer och storstadsregioner, vilka allmänt betraktas som ekonomins innovations- och tillväxtmotorer. Denna uppfattning kan dock förmodas vara ett resultat av att det i hög grad saknas kunskap och information om innovation och innovationsaktiviteter i småföretag och i företag som finns i glesa och mer perifera regioner. Icke desto mindre innebär denna uppfattning att den innovationsfrämjande politik som årligen omfattar flera miljarder kronor, grundas på kunskap om hur man främjar innovation i större företag och i de företag som finns i mer urbana områden. Den befintliga innovationspolitiken, på såväl nationell och regional nivå, riskerar därför att missa många av de behov och utmaningar som finns i småföretag i landsbygdsdominerade områden.

Mot bakgrund av detta är det angeläget att lyfta fram den kunskap som ändå finns om innovation i småföretag. Det finns en växande forskning som fokuserar på innovation i småföretag och en gren av forskningen sätter ljuset på innovation i företag på landsbygden.

Vilka faktorer är avgörande för innovationskraft?

En stor mängd forskning har ägnats åt frågan vad som kännetecknar innovativa företag och den process som omvandlar idéer till ekonomiskt bärkraftiga produkter och processer. Forskning visar att innovationer tenderar att uppstå i samma organisationer och på samma platser om och om igen. Detta "stigberoende" förklaras med att innovationsprocessen i sig är en lärandeprocess. Det gör också att sannolikheten att man är framgångsrik i sina innovationsaktiviteter ökar ju fler innovationer man lyckas ta fram. Studier påpekar just vikten av kunskap och särskilt förmågan att kunna kombinera olika kunskapskällor (Almeida & Phene, 2012; Johansson et al., 2015). Innovation är ofta resultatet av en blandning av olika kunskaper som återfinns både inom och utanför det enskilda företaget (Oerlemans & Meeus, 2005).

Genom att kombinera interna och externa kunskapskällor kan företag dels hitta relevant spetskompetens, dels relevanta kombinationer av olika kunskaper och kompetenser. Extern kunskap kan hämtas från olika källor. Av central betydelse för kunskapsutbyte är marknaderna för tjänster och arbetskraft (Bjerke & Johansson, 2015). Tidigare studier visar att kunskapsflöden är kopplade till rörlighet på arbetsmarknaden och till lokala marknader för företagstjänster (Johansson et al., 2015). Innovationsprocessen i företag kan organiseras på olika sätt, inom företaget, i samarbete med andra företag eller institutioner, outsourcat

helt till externa aktörer eller som en kombination av både intern och extern kunskap (Cantwell & Zhang, 2012). Tidigare studier kring innovationer visar på att samarbete med andra aktörer ökat sannolikheten för att företaget ska vara innovativt (Bjerke & Johansson, 2015; Roijakkers & Hagedoorn, 2006). Samarbete ökar möjligheterna att utnyttja båda partners resurser och genom samarbete kan man pola resurser och sammanföra olika kompetenser som kompletterar varandra (Wernerfelt, 1984).

Innovation i småföretag

Det antas allmänt att större företag är mer innovativa än mindre företag, vilket förklaras av att större företag har mer resurser, både i form av humankapital och fysiskt kapital, för att driva innovationsprocesser (Acs & Audretsch, 1988). Detta innebär att sannolikheten att ett företag klarar av att genomföra den komplexa och resurskrävande process som krävs för att omvandla idéer till kommersialiserbara produkter eller processer ökar med företagets storlek (Bjerke och Johansson, 2015). Även i näringar som nästan uteslutande består av företag med bara ett fåtal anställda (exempelvis jordbruk och skogsbruk) ökar sannolikheten för innovation med företagens storlek (Lindegård et al., 2011; Bjerke & Johansson, 2022).

Det finns samtidigt en växande forskning som slår fast att en stor andel av alla nya produkter och processer som når marknaden har sitt ursprung i småföretag. I småföretag är arbetssätt och processer ofta mer agila och många innovationsprojekt resulterar i att nya verksamheter knoppas av från befintliga företag och på så vis uppstår nya företag ur innovationsprocesser. Det är förvisso så att de stora företagen har en högre innovationsgrad än små företag, d.v.s. det är en större andel av de stora företagen som ägnar sig åt innovationsverksamheter. Samtidigt är det så att näringslivet i de allra flesta ekonomier består av långt fler småföretag än stora bolag. Som nämns inledningsvis består svenskt näringsliv till 95 procent av företag med färre än 10 anställda. Detta förklarar varför majoriteten av alla innovativa företag återfinns bland s.k. mikroföretag trots att företag med färre än 10 anställda har en lägre innovationsgrad i relativa termer (Johansson och Gidlund, 2021).

Små företag har dock begränsade interna resurser att satsa på innovationsprocesser. För småföretag är det därför än mer viktigt att komma in i nätverk som ger kanaler till relevant spetskompetens och till köpstarka marknader. Små företag kan dock vara klen rustade för att delta i kunskapsnätverk som centreras kring aktörer som befinner sig högt upp i kunskapsystemet. Många små företag saknar helt personal med eftergymnasial utbildning vilket gör att det är svårt att hitta vägar in till forskningsmiljöer, både akademiska institutioner och forskningsinstitut i privat sektor. Detta gör att många småföretag är hänvisade till tjänstemarknader för att hitta relevant spetskompetens. Men även på tjänstemarknaden kan den relativt låga utbildningsnivån i småföretagen utgöra ett hinder, eftersom det ofta krävs en viss beställarkompetens för att köpa in relevanta tjänster från konsultföretag.

Det finns samtidigt många småföretag med en mycket hög nivå av spetskompetens. I dessa företag är det snarare andra funktioner som man behöver komplettera med, såsom produktionskapacitet eller distributionskanaler. En hämsko för många små aktörer är att komma upp i tillräckliga volymer för att vara en intressant leverantör in i större värdekedjor. I detta kan samverkan vara ett sätt att uppnå tillräckliga volymer.

Innovation i städer och landsbygder

Forskningen visar att regioner som har goda förutsättningar för innovation inte bara kännetecknas av nytänkande företag utan också i hög grad karaktäriseras av hög nivå av kunskap, bra infrastruktur, en väl fungerande arbetsmarknad och ett stort utbud av kunskapsintensiva företagstjänster. Sådana plaster

skapar positiva externa effekter som ofta kallas för överspillningseffekter, som i hög grad relaterar till en god förmåga att sprida och dela kunskap. Dessa faktorer förklarar varför städer, med sin storlek, täthet och mångfald är starka innovationsmiljöer. Urbana miljöer har i många avseenden bättre förutsättningar för att skapa starka innovationssystem eftersom de samlar en större mängd aktörer och har en täthet som underlättar interaktion. Tidigare forskning bekräftar att FoU-aktivitet och patent tenderar att koncentreras till storstadsregionerna (Bottazzi och Peri 2003, Carlsson et al., 2002). Storstadsregionerna har dessutom en stark dragningskraft för begåvade individer (Tödtling och Trippel 2005). Därför förstärks deras fördel ytterligare genom ett konstant inflöde av ny och kompletterande kunskap, vilket gör att storstadsregioner i allmänhet har en bättre förmåga att åstadkomma stora tekniksprång (Morgan & Cooke, 1998). Flera studier av landsbygders innovationssystem identifierar väsentliga systemmisslyckanden. Kortfattat kan man säga att dessa relaterar till en bristande behovsinventering (Rabinowitz et al., 2012), svag kunskapsinfrastruktur (Bergman, 2017), svagt kunskapsutbyte och liten tillgång till stödjande funktioner (OECD, 2016) och liten tillgång till lokalt kapital (Bergman, 2017).

Storstädernas överlägsenhet när det gäller att skapa förutsättningar för innovation gör att glesare och mer perifera regioner kan förväntas vara mindre innovativa och tenderar att ha färre patent och lägre investeringar i FoU. Detta innebär att landsbygders innovationsaktiviteter ofta har ett större fokus på processinnovationer och kopierande (Fritsch & Meschede, 2001). En strategi som är inriktad på att kopiera mer framgångsrika regioner innebär inte ett skapande av ny kunskap, utan handlar snarare om att absorbera kunskap och teknologier som redan är i bruk. Landsbygders innovationsförmåga måste därför studeras utifrån en bred definition av innovationsbegreppet (Wincent et al., 2015).

Det finns samtidigt ny forskning som visar att innovationsförmågan kan vara god även på platser som saknar urbana strukturer men att landsbygders innovationer i hög grad bygger på deltagande i sektorsspecifika nationella nätverk. Det förefaller som att det i glesare regioner är av större vikt för företagets innovationskapacitet att hitta samverkanspartners utanför den egna regionen. Detta tyder på att det i landsbygdsregioner saknas en kritisk massa av kunskapsstarka aktörer för att företagen ska hitta relevant spetskompetens och relevanta nätverk inom den egna regionen (Fitjar & Rodrigues-Pose, 2013; Bjerke och Johansson, 2015).

Ett funktionellt innovationssystem

Idén om ett innovationssystem bygger på att ett lands eller en regions innovationskapacitet inte bara beror på förmågan till innovation hos enskilda individer, företag, organisationer eller institutioner utan också på hur dessa olika aktörer interagerar och samverkar med varandra (Freeman, 1987). Litteraturen kring innovationssystem utgår från antagandet att innovation är en interaktiv process som potentiellt kan involvera en ett flertal olika aktörer. Med dessa tankebanor är innovation en kollektiv process och inte en aktivitet som är isolerad till ett enskilt företag (Lundvall, 1992; Edquist, 1997). I innovationsprocessen är det ofta så att företag interagerar med andra företag eller med andra typer av organisationer såsom universitet, forskningscentra, myndigheter, finansiella institutioner.

Nyckeln till detta är således samverkan som formas av institutioner och formella och icke-formella strukturer. Det betyder att man kan se innovationssystem som nätverk för generering, överföring och tillämpning av kunskap. De olika byggstenarna sammanlänkas till ett system genom att det sker en interaktion av människor och/eller ett utbyte av varor och tjänster (Freeman, 1987; Lundvall, 1992). När verkliga synergieffekter mellan olika aktörer och verksamheter uppstår kan tala om att det finns ett *funktionellt innovationssystem*.

Mycket har inom forskningen kretsat kring innovationssystem som ett nätverk starkt präglad av byggstenarna universitet, offentlig sektor och näringsliv som alla interagerar för att främja innovation och utveckling (Greenhalgh & Rogers, 2010). Detta är numera en vedertagen konstellation ofta refererad till som "trippelhelix". De centrala komponenterna i denna typ av system är:

- Kunskapsstrukturen
Universitet, högskolor och forskningsinstitut som producerar FoU och en välutbildad arbetskraft.
- Produktionsstrukturen
Näringslivet
- Den stödjande strukturen
Offentlig sektor

Figur 5 Innovationssystemets byggstenar

Det talas alltmer också om ett system med en kvadrupel av aktörer, där civilsamhället, alltså medborgarna, utgör en fjärde byggsten. Ytterligare ett perspektiv har nu också adderats utifrån en växande empirisk forskning som pekar på att kunskapsöverföring ofta är starkt lokaliserad till begränsade geografiska områden och också ofta beroende av någon form av kognitiv närhet (såsom gemensam teknologi- eller kunskapsbas). Det betyder att man i allt större utsträckning särskiljer nationella, regionala och sektoriella innovationssystem. Regionala och sektoriella innovationssystem är mer eller mindre integrerade i det nationella, inte minst genom att starka forskningsmiljöer samtidigt utgör starka kunskapsnoder i både sektoriella, regionala och nationella kunskapsnätverk.

Det svenska innovationssystemets förtjänster och brister

OECD (2016) lyfter fram att Sveriges innovationssystem vilar på starka institutioner och en ekonomisk modell där vinsterna från innovationssatsningar fördelas ut i breda lager i samhället. Detta gör att innovation, både som begrepp och prioritering, har en djup förankring i det svenska samhället. Sveriges innovationssystem vilar på en, i internationell jämförelse, högutbildad arbetskraft och stora satsningar på forskning där de akademiska miljöerna inom många forskningsområden uppnår en hög vetenskaplig kvalitet. Utvärderingar vid OECD pekar samtidigt på att den tillämpade forskningen är eftersatt i Sverige i jämförelse med flera andra länder (OECD, 2016; 2018). Följden av detta är att forskningen tenderar ha en svag förankring i näringslivet vilket är en utmaning för en fortsatt god innovationskraft.

Samtidigt kan entreprenörens roll i att omvandla idéer och kunskap till ekonomiskt bärkraftiga produkter och processer knappast överskattas. Från att ha varit mer eller mindre osynlig i de dominerande tillväxtmodellerna under ett halvt sekel har synen på entreprenörens roll i dynamiska och tillväxtdrivande processer ändrats radikalt. Tidigare har man fokuserat på satsningar inom kunskap (forskning, utveckling och utbildning) men har idag kompletterats med insikten att någon måste omvandla kunskap till samhällelig nytta. Det är här entreprenören kommer in i bilden. Idag betraktas entreprenörskap som en fjärde produktionsfaktor vilket gör att politik för innovation och tillväxt måste vila på både uppbyggnad och omvandling av kunskap (Regeringen, 2016)

Ett exempel som speglar resonemanget ovan är att om vi ser till några av de 100 större svenska uppfinningarna är endast en av fem innovationer som är sprungna ur akademisk forskning (Sandström, 2014). Detta pekar på entreprenörens roll i kunskapsomvandlingen och stärker argumentet att det är av yttersta vikt att politiken utgår från och förstår de betingelser som driver entreprenören. Tidigare har dessa sällan varit föremål för olika stöd- eller främjandeinsatser (Regeringen, 2016). Däremot vittnar många entreprenörer om en framåt drivande känsla av att kunna förverkliga något baserat på en idé, eller att lösa ett problem. Därför är det av största vikt att institutionerna (också informella som normer och traditioner) inte bestraffar framgång samt tillåter experimenterande och även misslyckande.

I OECD:s utvärderingar av svensk innovationspolitik poängteras att trots att Sverige har en stark historia av innovation i näringslivet och en stark kår av forskare saknas det helt exempel på storföretag som har flyttat sin FoU-gren till Sverige (OECD, 2013). Orsakerna kan vara flera men en av de troliga förklaringarna är de institutioner och ramverk som omgärdar företagande och entreprenörskap i Sverige. I den senaste globala översikten av entreprenörskap i olika länder (Global Entrepreneurship Monitor) rankas Sverige först på 19 plats bland de femtiotal länder som ingår i studien.

Ett grundläggande problem i det svenska innovationsfrämjande systemet är att innovationsprocessen tenderar att ses som en linjär process som startar utifrån forskning och slutar med en produkt eller process som introduceras på en marknad. Men innovation handlar primärt inte om framtagande av uppfinningar och patent utan om att göra affärer av uppfinningar och patent – d.v.s. använda ny kunskap och forskning för att ta fram marknadsfärdiga produkter och processer. I realiteten innebär detta att innovationer ofta utgår från efterfrågesidan och når forskningen först när man söker lösning på ett väl identifierat behov. Detta visas av det faktum att innovationstyper skiljer sig mellan företag i olika steg i värdekedjan. Produktinnovation är den vanligast förekommande innovationstypen i de led i värdekedjan som står nära slutkonsumenten medan processinnovation är den vanligaste innovationstypen i företag som finns i de

tidigare stegen i förädlingsledet (Bjerke och Johansson, 2021). Man kan således konstatera att innovationer ofta riktas till användare i påföljande led i värdekedjan. Detta försvårar innovationsprocessen eftersom de tidiga stegen i värdekedjan ofta saknar viktig kunskap och information om produktens slutanvändning och dess marknad. Forskningslitteraturen pekar här på att samverkan som sker vertikalt i förädlingsledet är av särskilt stor betydelse för företagens innovationsförmåga och många företag framhåller att kompetenta kunder är den viktigaste källan till extern expertis i innovationsprocesser (Bjerke och Johansson, 2015).

En stor del av innovationsfrämjande insatser sker dock i tidiga skeden i innovationsprocessen i form av bland annat finansiering av tillämpad forskning och framtagning av prototyper och testbäddar. Pågående forskning pekar på att företagen i stället skulle behöva mer stöd när det kommer till marknadsanalyser och marknadsintroduktion (Bjerke och Johansson, 2021). Det teknologiska kunnandet och produktivitetsnivån är relativt högt i svenska företag, vilket kan tillskrivas en jämförelsevis hög utbildningsnivå och ingenjörstäthet i många sektorer. Det som saknas för att forskning och uppfinningar ska bli till innovation är kunskap och incitament för entreprenörskap och affärsutveckling. För dessa ändamål finns dock relativt lite stöd att hämta från främjandesystemet. Utredningar pekar också på att främjandesystemet står alltför långt ifrån forskningen för att kunna utgöra en brygga mellan akademi och näringsliv (Regeringen, 2015). Aktuell forskning visar dock att majoriteten av företag som är innovativa anger att andra företag är den viktigaste samarbetsparten i såväl innovationssamarbeten som i samverkan kring kompetens i andra syften (Bjerke och Johansson, 2021).

Utvärderingar av det svenska innovationssystemet pekar på svaga länkar mellan forskning och näringsliv och svag styrning och organisation på systemnivå (OECD, 2016). Svenska universitet och högskolor har en lång tradition av samverkan med näringsliv, stat, kommuner och civilsamhälle. Samspelet mellan dessa parter har dock gradvis försvagats, med negativa effekter på forskningens genomslag, utbildningens kvalitet och samverkansrollens utformning (Vinnova, 2015). Universiteten är generellt sett inte tillräckligt aktiva i innovationssystemet, och det noteras en bristande kontakt mellan universitet och SME-sektorn (Larsson, 2015)

Om man ser till Vinnovas strategiska innovationsprogram så har programmen varit framgångsrika i att stimulera samverkan mellan företag och mellan näringsliv och akademi samt att stärka deltagandet av små- och medelstora företag (SMF) i innovationssystemet (Åström & Arnold, 2019). Utvärderingen pekar också på att programmen resulterat i mer industrirelevant forskning och stärkt konkurrenskraft i de företag som involverats i programmen. Kunskapsspridning och samverkan i innovations- och forskningsprojekt är emellertid ofta geografiskt betingad vilket gör att samverkan mellan företag och företag och forskning ofta sker på lokal eller regional nivå. Detta innebär att innovations- och företagsfrämjande strukturer tenderar att vara regionala snarare än nationella.

Jordbruk, skogsbruk och besöksnäring är exempel på sektorer som är särskilt utspridda över hela landet och en stor andel av företagen finns i landsbygder långt ifrån de större städer som hyser forskningsmiljöer och lärosäten för högre utbildning. Detta gör att det geografiska avståndet mellan forskningsmiljöer och företagen ofta är stort. En annan effekt är att utbildningsnivån i dessa näringar är låg i jämförelsevis med övriga näringslivet (Jordbruksverket, 2021). Många företag hotas idag av en växande kompetensbrist, inte minst mot bakgrund av ökad automatisering och digitalisering som gör att okvalificerade arbeten försvinner medan behovet av mer kvalificerad arbetskraft ökar. En relativt låg utbildningsnivå gör också att företagen mer beroende av extern kompetens och expertis. När det kommer till mångbruksföretagen finns de oftast

i nätverk med rådgivningsorgan inriktade på jordbruk och skogsbruk. Kompetens kring innovations och affärsutveckling är ofta starkare i andra organisationer inom främjandesystemet.

OECD:s omfattande översyn av Sveriges innovationspolitik och förutsättningar för en fortsatt innovationsdriven utveckling riktar kritik mot innovationssystemets styrning. Den främsta kritiken gäller avsaknaden av ett holistiskt perspektiv, och således en övergripande innovationspolitik, samt en svag och otydlig styrning (OECD, 2016). Vinnova har som myndighet dock endast ett övergripande ansvar för innovationspolitikens genomförande. Den nationella innovationsstrategin kompletteras med regionala innovationsstrategier, där varje region har till uppgift att formulera egna mål, strategier och handlingsplaner. En central del i detta arbete är att identifiera områden för s.k. smart specialisering, vilket är av avgörande betydelse för deltagande i EU-finansierad program. En stor del av regionala medel för tillväxt och utveckling används för att medfinansiera regionala projekt som får en väsentlig andel av sin finansiering från EU:s strategiska fonder. För att ett företag ska ha goda chanser att få del av såväl EU-medel som regionala medel är det därför av stor vikt att de finns i en bransch som har pekats ut som ett område för smart specialisering.

OECD (2016) påtalar att det saknas nationell sammanhållning av de innovationsstödande satsningar som görs på regional nivå. Kunskap, metoder och erfarenheter sprungna ur regionala projekt riskerar därför att kapslas in i regionala strukturer istället för att få nationell spridning. Dessutom blir det otydligt hur regionala projekt och insatser spelar in i genomförandet av nationella strategier, såsom den nationella livsmedelsstrategin eller strategin för hållbar turism och växande besöksnäring. Idag finns ett "top-down-tänk" i strategier och handlingsplaner men det saknas nationell sammanhållning och "bottom-up-tänk" som gör att regionala åtgärder tydligt spelar in i nationella strategier och resulterar i nationella mål uppnås.

Med detta resonemang kring innovationssystemets uppbyggnad, funktion och politiska styrning kan vi sammanfattningsvis se att det finns utmaningar kopplade till en grupp av företag så som mångbrukarna. Dels är de inte väl definierade i en bransch vilket blir än mer utmanande när det finns brister i systemet relaterat till en svag koppling mellan akademi och näringsliv. Därtill finns utmaningen kopplat till mångbrukarnas geografiska lokalisering då de ofta finns landsbygdskommuner som ligger utanför de forskning- och kunskapsstäta miljöerna.

Främjande av innovation

Detta kapitel går igenom utfallet av inledande workshop och de tre dialogmöten som hölls under våren 2022. Avslutningsvis presenteras en handlingsplan som ett resultat av detta arbete.

Inledande workshop

Inledningsvis hölls en workshop där deltagarna var representanter för näringslivet, för det innovations- och företagsfrämjande systemet samt för den regionala offentliga förvaltningen. Syftet med workshopen var att identifiera en gemensam problembild samt mejsla ut vilka trösklar och luckor som finns i det innovations- och företagsfrämjande systemet. Workshopen hade tre teman som inleddes med en diskussion kring uppfattningen om vad som kategoriseras som en mångbrukare. Därefter diskuterades följande frågor:

- ▶ Hur ser du/din organisation på mångbrukande av skog som grund för innovation, företagande och tillväxt?
- ▶ Vad ser du/din organisation för utmaning när det kommer till innovation och tillväxt i småföretag med skogen som bas?
- ▶ Vilka behov av stöd ser du/din organisation hos småföretag som försöker satsa på innovation och/eller tillväxt? Finns det specifika behov hos småföretag med skogen som bas?
- ▶ Vad ser du/din organisation för utmaningar vad gäller det företagsfrämjande systemets förmåga att möta mångbrukarnas behov av stöd i utvecklingen av sina företag?

Sammanfattning – workshop

- ▶ Mångbrukare är en heterogen grupp av företag som tillsammans skapar ett mångbrukande av skog. Vissa är skogsbrukare som vill diversifiera sig, andra är kreativa företagare som saknar egen skog.
- ▶ Ofta drivs dessa företag av individer som är "kombinatörer" dvs de har en annan försörjning i grunden men vill utveckla nya verksamheter med skogen som bas.
- ▶ Mångbrukare har bred verksamhet i små företag som tenderar att inte passa in i gängse definitioner av begrepp/koncept. Det kan exempelvis vara innovation, skalbarhet, bransch dvs koncept som är styrande för främjandesystemets arbetsätt.
- ▶ Majoriteten av mångbruksföretagen bygger på en platsbunden resurs men är i övrigt inte så annorlunda mot andra företag på landsbygden.
- ▶ Likt andra platsbundna företag finns traditionsbundna förväntningar om vad skogs- och jordbruksföretag ska ägna sig åt, om vad som ska skapas av resurserna som finns, om vad man bör och inte bör göra. Detta tenderar att vara särskilt starkt för verksamheter som är starkt lokalt förankrade, däribland familjeföretag och företag på landsbygden. Sådana uppfattningar och förväntningar finns såväl inom företaget, inom det sociala sammanhang där företagen rör sig och inom främjandesystemen.

Trösklar och luckor i det innovationsfrämjande systemet

Dialogmöten

I syfte att fördjupa förståelsen för de slutsatser som kunde dras från den inledande workshopen hölls under våren 2022 sedan tre dialogmöten, ett med mångbruksföretag, ett med främjandesystemet och ett med tjänstemän från den regionala förvaltningen.

- ▶ Mångbrukarna
- ▶ Främjandesystemet
- ▶ Regional förvaltning

Dessa dialogmöten syftade alltså till att separat diskutera de utmaningar, möjligheter och hinder som kommit ut som resultat från workshopen. Dessa diskussioner har sedan använts som inspel till handlingsplan för fortsatt arbete med att stärka innovationskraften i mångbruksföretag.

Sammanfattning – dialogmöten

- ▶ Det saknas tid och kompetens för att utveckla nya affärer och gå från idé till handling.
- ▶ Kapital är inte alltid det primära behovet. Det är istället kompetens som saknas, i synnerhet kring marknad och affärsutveckling.
- ▶ Nätverk och samverkan är en absolut nödvändighet för att hitta och lära känna marknaden men även för att hitta leverantörer och samverkanspartners som erbjuder ett kompletterande utbud.
- ▶ Det finns en utbredd uppfattning om att mångbrukarna tenderar att vara en osynlig och odefinierbar grupp, vilket skapar utmaningar som andra företag kanske inte upplever på samma sätt.
- ▶ Det finns en uppfattning att mångbruksföretag inte är kompatibla med de förväntningar och målsättningar som finns inom främjandesystemet. Detta kan exempelvis handla om förutsättningar för tillväxt, skalbarhet, marknadsandelar.
- ▶ Främjandesystemet är svårt att överskåda, i synnerhet för mångbruksföretagen som tenderar att hamna utanför gängse definitioner.
- ▶ De främjandeåtgärder som finns är ofta antingen mycket generiska eller väldigt specifika. Detta gör att många av de erbjudanden som främjandesystemet riktar till företagen inte upplevs svara mot företagens konkreta behov.
- ▶ I många organisationer i främjandesystemet saknas relevant kompetens kring mångbruksföretagen förutsättningar, möjligheter och utmaningar.

The background of the slide is a close-up photograph of a tree trunk's cross-section, showing concentric growth rings in various shades of brown, tan, and dark blue. A solid green vertical bar runs along the right edge of the image. A white rectangular box is centered on the right side of the image, containing the title text.

Diskussion och handlingsplan

Sammanfattande slutsatser

Mångbruksföretag med skogen som bas har en nyckelroll i omställningen till ett hållbart samhälle. Skogen levererar inte bara bioråvara till förnybar energi, fossilfria förpackningar och hållbara byggmaterial utan också råvara till hållbara och hälsosamma livsmedel. Dessutom levererar skogen naturmiljöer som har ett stort värde för rekreation, upplevelser och rehabilitering av olika symptom, inte minst kopplat till psykisk ohälsa. Det finns således en stor potential att exploatera skogens resurser för andra affärsverksamheter än traditionellt skogsbruk, och många sådana verksamheter bygger på att skogen står kvar snarare än att den huggs ner. Detta ger ytterligare en dimension till mångbrukandets roll för omställningen till ett hållbart samhälle och ett hållbart skogsbruk.

Ett ytterligare perspektiv på mångbruksföretagens betydelse för en hållbar samhällsutveckling är att dessa företag i stor utsträckning finns på landsbygden. Dessa företag skapar sysselsättning, både inom sina egna företag och genom att efterfråga varor och tjänster från andra lokala företag. Tillsammans skapar de små företagen ett lokalt utbud av varor och tjänster som bidrar till att skapa attraktiva platser för boende och besökare. Även om varje enskilt mångbruksföretag på kort sikt inte resulterar i nya anställningsmöjligheter för invånarna på orten så skapas ändå en viss sysselsättning genom att mångbrukaren arbetar viss tid i sitt eget företag och sannolikt köper in varor och tjänster från andra lokala företag. Och där mångbruksföretagen tillsammans skapar ett lokalt utbud som attraherar besökare växer det fram en lokal marknad tack vare att besökare bidrar med köpkraft. Detta lokala utbud uppskattas även av den lokala befolkningen och skapar förutsättningar för nyetablering av andra företag. Över tid kan mångbruksföretagen på så vis bidra till att skapa tillväxt i sysselsättning och till att skapa attraktiva platser för såväl boende som för besökare.

Det finns dock ett antal utmaningar kopplat till främjande av innovation, utveckling och tillväxt i mångbruksföretagen som kan sammanfattas i följande punkter:

- ▶ Mångbrukarna är en heterogen grupp av små företag med begränsade interna resurser. De uppfyller sällan de krav på tillväxtpotential och skalbarhet som krävs för att få stöd från det offentliga främjandesystemet.
- ▶ I den mån som mångbruksföretagen nås av främjandesystemet är det huvudsakligen som målgrupp för främjandeinsatser som riktas mot jord- och skogsbruk. De verksamheter som mångbruksföretagen försöker utveckla finns dock inom helt andra branscher, såsom livsmedelsförädling, besöksnäring och tillverkning.
- ▶ Inom främjandesystemet saknas ibland relevant kompetens kring mångföretagens förutsättningar och om dess potentiella bidrag till tillväxt och omvandling.
- ▶ Den utbredda projektorganisation som präglar främjandesystemets arbetssätt försvårar långsiktigt arbete, nätverk och kompetensuppbyggnad inom systemet över tid.

Handlingsplan

Vad behöver göras för att stärka innovationskraften i mångbruksföretagen?

► **Kompetensstöd**

Det finns behov av ett faktiskt kompetensstöd som är utformat så att det gynnar fler småföretag att ta det viktiga steget att omsätta idé till handling. Många företag saknar tid och kompetens att analysera marknadspotential och att hitta vägar ut på marknaden. Dessutom saknas tid och ibland kompetens att driva ett systematiskt utvecklingsarbete.

► **Kompetensutveckling**

I många småföretag finns behov av ökad kompetens kring företagets ekonomi, kalkylering, affärsplanering och marknadsföring. Genom att stärka kompetensen på dessa områden kan företagen ta fram bättre beslutsunderlag för affärsutveckling och en bättre uppföljning av verksamheten. Sådana underlag ger också bättre översikt över företagets ekonomi och lönsamhet i olika delar av verksamheten, vilket är en viktig förutsättning i företagets etableringsfas likväl som i faser av tillväxt.

► **Nätverk**

Det finns ett behov av nätverk som ger företagen bättre förutsättningar att hitta samverkanspartner. Samverkan mellan företag är en nyckelfaktor i att utvecklas men även för att navigera i innovationssystemet och dra nytta av dess fördelar. I och med att de flesta mångbruksföretagen är mycket små är de komplement till varandra snarare än konkurrenter på den lokala marknaden. För många av dessa småföretag finns det också skalfördelar att vinna genom samverkan med andra företag.

► **Värdekedjor**

Det finns behov av stöd för att skapa nätverk som integrerar företag i relevanta värdekedjor och därmed också i mer specifika och relevanta kunskapsnätverk. För de mindre företagen, i synnerhet de som finns på landsbygden, är det många gånger en större utmaning att hitta in i de mer sektorsspecifika kunskapsnätverken som också ofta är kopplade till FoU och akademiskt forskning.

► **Kommunikation**

Det finns behov av att öka kunskap och kommunikation kring mångbrukarnas existens och potential och därmed synliggöra mångbrukarna som målgrupp för olika former av främjandeinsatser. De behöver synliggöras för att på ett mer naturligt sätt kunna integreras i befintliga strukturer.

► **Inkludering**

Det finns behov av att öka kunskap och kommunikation kring främjandesystemets strukturer för mångbrukarna. Projekt som särskilt riktas mot målgruppen är värdefulla men det är än viktigare att information om de mer generiska verksamheterna inom främjandesystemet når denna målgrupp.

► **Utvärdering**

Det finns behov av ett främjandesystem som utvärderas utifrån andra indikatorer än sysselsättningstillväxt och monetära resultat. När enbart denna typ av indikatorer beaktas exkluderas värden som kopplar exempelvis till biologisk mångfald, ökat förädlingsvärde i tidiga steg i värdekedjan, platsutveckling och förutsättningar för att leva och bo på Sveriges landsbygder. Sådana resultat är tydligt kopplade till EUs utvecklingsstrategi Agenda 2030, men fångas inte av indikatorer som fokuserar på sysselsättning och monetära resultat.

Hur kan främjandesystemet stärkas för att bättre svara mot mångbruksföretagens behov?

► Lots

En möjlig lösning till några av ovanstående behov kan vara en företagslots in i befintligt främjandesystem. Systemet uppfattas idag som att det är många aktörer och många projekt vilket gör det svår överskådligt och svårnavigerat. För mindre företag med begränsade resurser kan en lots vara behjälplig för att hitta relevant stöd. Att ha en mer uttalad lotsfunktion när man arbetar i systemet kan också resultera i att man luckrar upp en del befintliga strukturer som gör att vissa organisationer riktar sig mot specifika målgrupper medan andra organisationer riktas mot andra målgrupper. Att aktörerna inom systemet blir bättre på att lotsa vidare till varandra kan därför bidra till att öka funktionaliteten i hela innovationssystemet.

► Validering

För att underlätta för företagen att omsätta idéer till handling bör främjandesystemet erbjuda åtgärder som stöttar processer för validering av innovationer och affärsidéer, utvecklingsarbete och marknadsintroduktion.

► Mentorsprogram

I och med att mångbruksföretagen är små och svåra att fånga upp av främjandesystemet kan en lösning vara att skapa ett mentorsprogram där mer erfarna företagare är mentorer åt nyetablerade företag. Detta behöver inte nödvändigtvis vara företag inom samma bransch utan bör vara företag som i någon mening ställts inför liknande utmaningar i sin etablerings- och eller tillväxtfas.

► Mötesplatser

För att svara mot mångbruksföretagens behov av samverkan och nätverk kan främjandesystemet sträva efter att skapa lättillgängliga mötesplatser där mångbrukarna träffar varandra och träffar andra lokala företag som kan vara potentiella leverantörer, distributörer eller samarbetspartners på olika sätt.

► Branschnätverk

I och med svårigheter att definierar mångbruksföretagen som grupp är en viktig funktion hos främjandesystemet att lotsa in dessa företag i relevanta branschnätverk. Sådana nätverk är ofta nationella och viktiga plattformar för att hitta relevant information och spetskompeten och att hitta kontaktytor mot andra aktörer, såsom företag, myndigheter, främjandeorganisationer och forskningsmiljöer.

► Långsiktig samordning

För att göra främjandesystemet mer lättillgängligt är det viktigt att hitta arbetsmodeller där man kan arbeta långsiktigt och samordnat. Nätverk är ofta personbundna och bygger på tillit mellan individer. Därför är det viktigt att hitta arbetsformer som gör att de rådgivare som arbetar i systemet har en långsiktig finansiering och inte flyttar runt mellan organisationer och projekt. För att arbeta mer integrerat inom främjandesystemet behöver man också bryta upp strukturer som idag innebär att vissa aktörer inom främjandesystemet inte vänder sig till jordbruks- och landsbygdsföretag.

► Utöka målkriterier

Främjandesystemet behöver arbeta mot en större palett av målkriterier som speglar fler aspekter av regional utveckling än sysselsättning och produktionsvärden. Hållbar utveckling har många fler perspektiv och sysselsättning och ekonomisk tillväxt är inte alltid applicerbart på mångbruksföretagens värdeskapande, särskilt inte i en etableringsfas.

► **Kunskapsspridning inom främjandesystemet**

För att stärka främjandesystemets kunskap om mångbruksföretagens möjligheter och utmaningar behöver kunskap och erfarenheter från projektet som Skogens Kraft spridas i främjandesystemet, både regionalt och nationellt. Detta handlar också om att lyfta fram goda exempel med företag som har vågat att utveckla sig i nya riktningar och därmed brutit traditionsbundna föreställningar om vad skogsföretag kan och bör ägna sig åt.

► **Kartläggning av kombinationsverksamheter**

För att enklare kunna identifiera och beskriva av mångbruksföretagen som grupp behövs mer systematiska kartläggningar av diversifiering inom skogsföretag. Jordbruksverket genomför regelbundet strukturundersökningar i syfte att samla in statistik som fångar in kompletterande verksamheter i jordbruksföretagen. Dessa undersökningar används kontinuerligt för att analysera sektorns utveckling och blir till underlag för jordbrukspolitiken. Liknande strukturundersökningar skulle kunna göras för skogsföretagen med den långsiktiga ambitionen att skapa bättre förutsättningar för ett en mångsidig användning av skogen som resurs.

► **Kunskapsuppbyggnad**

För att bättre förstå mångbruksföretagens förutsättningar för tillväxt och mångbruksföretagens bidrag till samhällsutvecklingen i en bredare mening behövs fördjupade analyser av mångbruksföretagens utmaningar när det kommer till uppskalning av verksamheter. Det behövs också fördjupade analyser av mångbruksföretagens betydelse för platsers utveckling och av mångbruksföretagens bidrag till miljömässig, ekonomisk och social hållbarhet. Detta är en förutsättning för att långsiktigt kunna rikta stödjande resurser till denna grupp av företag.

Aktörer för genomförande av åtgärder i handlingsplanen

Det finns många slutsatser och uppslag i denna rapport som pekar på behovet av att det görs specifika främjandeinsatser riktat mot mångbruksföretag. Detta kan göras i form av mer punktvisa insatser eller genom mer omfattande projekt. Sannolikt är en kombination av båda dessa former den modell som skulle gynna mångbruksföretagen mest. Ett större projekt som drar till sig mångbruksföretag i olika värdekedjor, i olika utvecklingsfaser och i olika delar av landet har potential att leda till kunskaps- informations- och erfarenhetsutbyte både mellan företag och mellan främjandesystem i olika regioner. För att det senare ska komma till stånd är krävs ett långvarigt projekt som involverar aktörer i flera regioner och som inte begränsas till en aktör i främjandesystemet.

En tänkbar modell är att den projektägande organisationen genomför olika aktiviteter i projektet med andra aktörer i systemet som underleverantörer av expertis och kontaktnät. Av särskilt stor vikt är att projektet ger möjlighet för aktörer som normalt sett inte arbetar mot jord- och skogsbruksföretag att komma i kontakt med mångbruksföretag som målgrupp för olika typer av insatser. Genom en sådan modell för genomförande säkerställs att den kompetens och expertis som finns i systemet används på ett effektivt sätt och att skapa strukturer som resulterar i mer samverkan och bättre samordning inom främjandesystemet. En sådan modell för genomförande har dessutom potential att stärka träffsäkerheten i de stödåtgärder som erbjuds, att synliggöra mångbruksföretagen som relevant målgrupp, att öka kunskapen om mångbruksföretagen i systemet och att bidra till kunskaps- och erfarenhetsutbyte inom systemet.

Referenser

- Acs, Z. J., & Audretsch, D. B. (1988). Innovation in Large and Small Firms: An Empirical Analysis. *The American Economic Review*, 78(4), 678-690.
- Almeida, P., & Phene, A. (2012). Managing knowledge within and outside the multinational corporation. In M. Andersson, B. Johansson, C. Karlsson & H. Lööf (Eds.), *Innovations & growth: From R&D strategies of innovating firms to economy-wide technological change*. Oxford: Oxford University Press.
- Bergman, K. (2017). *Innovation på landsbygden- uppkomst och spridning av nya idéer i glesa miljöer*.
- Bjerke, L., & Johansson, S. (2015). Patterns of innovation and collaboration in small and large firms. *The Annals of Regional Science*, 55(1), 221-247.
- Johansson, S. & Bjerke, L. (2021) *Innovation i livsmedelskedjan. Sweden Food Arena*. DOI: <https://swedenfoodarena.se/wp-content/uploads/RAPPORT-INNOVATION-I-LIVSMEDELSKEDJAN-Slutvers.pdf>
- Bjerke, L., Johansson, S. (2022). *Innovation in agriculture: An analysis of Swedish agricultural and non-agricultural firms* Food Policy, 109, article id 102269
- Bottazzi, L., & Peri, G. (2003). Innovation and spillovers in regions: Evidence from European patent data. *European Economic Review*, 47(4), 687-710
- Cantwell, J., & Zhang, F. (2012). Knowledge accession strategies and the spatial organisation of R&D.", edited by Oxford: Oxford University Press. . In M. Andersson, B. Johansson, C. Karlsson , & L. H (Eds.), *Innovation & growth: From R&D strategies of innovating firms to economy-wide technological change*.
- Carlsson, B., Jacobsson, S., Holmén, M., & Rickne, A. (2002). Innovation systems: analytical and methodological issues. *Research Policy*, 31(2), 233-245.
- Edquist, C. (1997). Systems of innovation approaches—their emergence and characteristics. In C. Edquist (Ed.), *Systems of Innovation: Technologies, Institutions and Organizations*. London: Pinter/Cassell.
- Fitjar, R. D., & Rodríguez-Pose, A. (2013). Firm collaboration and modes of innovation in Norway. *Research Policy*, 42(1), 128-138.
- Freeman, C. (1987). *Technology policy and economic performance: lessons from Japan*. London: Pinter.
- Fritsch, M. & Meschede, M. (2001) Product Innovation, Process Innovation, and Size. *Review of Industrial Organization* 19, 335–350
- Greenhalgh, C. & Rogers, M.(2010) *Innovation, Intellectual Property, and Economic Growth*, Princeton University Press.
- Johansson et al., 2015
- Johansson, S & Gidlund, M. (2021) *Innovation i livsmedelskedjan. Sweden Food Arena*. DOI: https://swedenfoodarena.se/wp-content/uploads/Innovation-i-livsmedelskedjan_Slutrapport.pdf
- Johansson, B., Johansson, S. and Wallin, T. (2015) "Internal and External Knowledge – Introduction of export varieties." *World Economy*, Vol. 38, pp. 629–654.
- Jordbruksverket. (2020). Utvärdering och uppföljning av livsmedelsstrateginårsrapport år 2020. Retrieved from Jordbruksverket rapportserie RA 20:3
- Lindgaard Christensen, J., Dahl, M., Eliassen, S., Nielsen, R., & Richter Østergaard, C. (2011). Patterns and collaborators of innovation in the primary sector: a study of the Danish agriculture, forestry and fishery industry. *Industry and innovation*, 18(02), 203-225.
- Lundvall, B.-Å. (Ed.). (1992). *National systems of innovation - towards a theory of innovation and interactive learning*. London: Pinter.

- Morgan, K., & Cooke, P. (1998). *The associational economy: firms, regions, and innovation*. Oxford University Press. Oxford.
- OECD (2013), *OECD Reviews of Innovation Policy: Sweden 2012*, OECD Reviews of Innovation Policy, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/9789264184893-en>.
- OECD (2016), *OECD Reviews of Innovation Policy: Sweden 2016*, OECD Reviews of Innovation Policy, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/9789264250000-en>.
- OECD (2018), *Innovation, Agricultural Productivity and Sustainability in Sweden*, OECD Food and Agricultural Reviews, OECD Publishing, Paris, <https://doi.org/10.1787/9789264085268-en>
- Oerlemans, L. & Meeus, M. (2005) Do Organizational and Spatial Proximity Impact on Firm Performance?, *Regional Studies*, 39:1, 89-104
- Rabinowicz, E., Ferguson, R., Kaspersson, E., & Lind, L. (2012). *På spaning efter ett innovationssystem för landsbygdsföretag*: AgriFood Economics Centre
- Regeringen (2016) *Entreprenörskap i det tjugoförsta århundradet*. SoU 2016:72
- Roijakkens, N. & Hagedoorn, J. (2006) *Inter-firm R&D partnering in pharmaceutical biotechnology since 1975: Trends, patterns, and networks*. *Research Policy*, 35 (3), 431-446
- Sandström, C. (2014) Var skapades Sveriges 100 främsta innovationer? Ratio. <https://ratio.se/app/uploads/2014/10/sveriges-100-framsta-innovationer.pdf>
- Tödtling, F., & Trippel, M. (2005). One size fits all?: Towards a differentiated regional innovation policy approach. *Research Policy*, 34(8), 1203-1219.
- Wernerfelt, B. (1984) A Resource-Based View of the Firm. *Strategic Management Journal*, 5(2), 171-180
- Wincent, J., Ylinenpää, H., Anokhin, S., & Grauers Berggren, Y. (2015). Att mäta innovationsutveckling i svenska regioner In J. Gustafsson & Å. Karlén (Eds.), *Det Innovativa Sverige – Innovation och attraktion i stad och landsbygd*. Stockholm: ESBRI.
- Vinnova (2015) Förutsättningar för innovationspolitik i Sverige - Underlag till regeringens politik för forskning, innovation och högre utbildning 2017 – 2027 – Analysrapport
- Åström, T. & Arnold, E. (2019) *Metautvärdering av första omgången strategiska innovationsprogram efter sex år*. Technopolis. https://www.vinnova.se/contentassets/bfa910681fec4fc4ad92d064bdcf9e3c/metautvardering_2019-12-10.pdf

Bilaga A

Deltagare från främjandesystemet

- Smålands turism
- Coompanion
- Almi
- Södra
- Region Jönköping
- Region Kronoberg
- Region Kalmar
- Region Gotland

Som tillägg till ovanstående lista kan sägas att Science Park Jönköping deltog i den inledande workshopen men därefter meddelade att de inte hade möjlighet att prioritera fortsatt deltagande i projektet. Länsstyrelsen uttryckte intresse att delta i den avslutande workshopen men kunde inte delta vid den aktuella tidpunkten.

